

Univerzita Karlova v Praze	
Fakulta	Pedagogická fakulta, Univerzita Karlova
Katedra	Katedra výtvarné výchovy
Obor	Teorie výtvarné výchovy
Disertant	Mgr. Jana JIROUŠKOVÁ
Disertační práce	<i>Evaluační realita cv projektovém a problémovém vyučování</i>
Oponent	PaedDr. Helena Hazuková, CSc.
Pracoviště	UK v Praze - Pedagogická fakulta, kat. výtvarné výchovy

1 K aktuálnosti zvoleného tématu

Téma předložené disertace je velmi aktuální již od samých počátků zařazení Výtvarné výchovy jako povinného vyučovacího předmětu do učebních plánů všeobecného vzdělávání (1960). Hodnocení výsledků výuky školní výtvarné výchovy zůstává dosud oblastí s řadou problémů, které nebyly dořešeny v žádné z proměn pojetí tohoto předmětu (1968;1975), ani v krátkém období zájmu učitelů o formu slovního hodnocení (po r.1989). Očekávaná zlepšení nepřinesla ani nová zpracování tohoto předmětu v pedagogických dokumentech po r. 2000, v nichž byly učivo i očekávané výstupy výuky již velmi jasně formulovány (Osnovy výtvarné výchovy, jejich variant A,B,C vydaných v r. 2001, postupně nahrazované Rámcovými vzdělávacími programy).

Přes úsilí teoretiků i didaktiků nebyly v uvedené oblasti překonány všechny zastaralé názorové stereotypy a postoje nejen široké veřejnosti, ale i mnoha vyučujících, což může mít pro výtvarnou výchovu jako povinnou součást všeobecného vzdělávání vážné důsledky.

Disertantka na tyto skutečnosti reagovala v obou částech své disertační práce (Teoretické i Výzkumné).

Zda disertace splnila stanovený cíl

V kap. I. **Úvodu do zkoumané problematiky** jsou uvedeny **dva cíle disertační práce** :

1. Zjistit, zda na základě hodnotících kritérií, přesně specifikovaných na začátku každé jejich práce, dochází k tomu, že žáci sami používají předem daná kritéria jak pro hodnocení, tak pro řízení celého pracovního procesu; **2.** Zjistit, jaké postoje žáci uvnitř vyučovacího procesu získávají a zda jsou tyto postoje k jejich práci trvalé.

Cíle disertace vycházely • z dlouhodobých zkušeností výtvarného pedagoga s realizací hodnocení ve výtvarné výchově a jeho důležitých funkcí ve vyučovacím procesu; • ze znalosti názorů a postojů učitelů v praxi i širší veřejnosti, v nichž byla zpochybňována možnost výsledky výuky výtvarné výchovy hodnotit, a dokonce také známkovat; • ze snahy nalézt takové metody a didaktické postupy, které pozitivně ovlivní názory žáků i jejich rodičů na důležitost hodnocení v tomto vyučovacím předmětu;

Hlavním prostředkem dosahování cílů bylo výzkumné šetření (včetně pedagogického experimentu v projektu Portrét). **Výzkumné nálezy dokládají, že všech stanovených cílů bylo dosaženo.**

3 Ke zvoleným metodám

Studium odborné literatury (viz Seznam literatury) umožnilo disertantce v kap.2 **Teoretická východiska** zpracovat stručný přehled vývoje pedagogických teorií a výběr osobností z dějin i současnosti filozofie a pedagogiky, jejichž pojetí výchovy a vzdělávání mají **inovativní charakter** a vztahují se k předmětu autorčina badatelského zájmu (zvl. k možnosti záměrného rozvoje kritického myšlení). **Koncepce výzkumného šetření** tyto teoretické rámce reflektuje (viz Rámce: *I Cesta k novým přístupům; II Kritické myšlení, cesta k novým pohledům v edukačním procesu; III Pedagogická evaluace a evaluační kritéria (Evaluace jako součást komunikace mezi učitelem a žákem a Výukové cíle a taxonomie výukových cílů; IV. RE-konstrukce vizuálního obrazu a filozofická východiska práce).*

Zvolená metodologie Výzkumné části (kap.3-11) se poněkud odlišuje od postupů disertantů, kteří mají jen krátkou předchozí výtvarně edukační praxi. V počátcích svého výzkumu J. Jiroušková vycházela z již získaných mnohaletých zkušeností, které shrnula v **pracovní hypotézu**. Tu pak v pokračování výzkumu rozpracovala do formy výzkumných otázek (hlavní a dílčích) a do konkrétních úkolů jednotlivých fází výzkumu (termín „pracovní“ v textu disertace není uveden, ale vyplývá ze dalších uvedených souvislostí).

Design výzkumu ve 3. kap. mohl být důkladněji popsán s uvedením všech základních charakteristik, které jsou však součástí dalšího podrobného popisu předvýzkumu a výzkumu v následujících kapitolách. Dle využitých metod sběru dat, jejich následné analýzy a interpretace je **design výzkumu smíšený** (uplatnil se **přístup kvantitativní i kvalitativní**).

Výzkumné metody volila badatelka s ohledem na výzkumný vzorek (žáky 2.stupně ZŠ), v části průzkumné i na učitele MŠ a ZŠ.

Z **hlediska výzkumného problému** se jednalo nejprve o výzkum **deskriptivní** (diagnosticko-vyhodnocovací), v dalších fázích i **relační**, dávající do vztahu jevy nebo činitele. **Základní zvolenou strategií** byl **přístup experimentální** v podobě akčního výzkumu, prováděného ve specifických podmínkách pedagogického výzkumu. Následně se uplatnil i **přístup korelační**. **Výzkumný problém**, vymezený pěti položkami („Co je třeba udělat“), byl zaměřen na dva okruhy: **A) Problémové vyučování jako specifický prostředek rozvoje hodnotících kompetencí žáka a vyučujících ve výtvarné výchově; B) Žákovské postoje k zadávané učební úloze ve výtvarné výchově a rozvoj základních kompetencí v modelu výuky, strukturované formou problémového vyučování.** Při analýze a interpretaci volných výpovědí žáků bylo využito **programu MAXQDA**.

4 K výsledkům disertace a uvést, jaké nové poznatky přinesla

Pro **výtvarnou teorii i edukační praxi** pokládám za pří nosné následující **nové poznatky**:

(1) V Teoretické i Výzkumné části práce disertantka uvedla výzkumnými nálezy podepřené **argumenty**, obhajující význam vřazení výtvarné výchovy jako povinného předmětu do učebních plánů všeobecného vzdělávání na ZŠ. Prokázala v podmínkách školy, ve které mnoho let vyučuje, že také v tomto předmětu plní **hodnocení ve výtvarné výchově za určitých podmínek všechny své základní funkce** (motivační, poznávací i konativní); těchto funkcí lze pak využít v koncipování moderního osobních pojetí předmětu.

(2) Výtvarnou výchovu představila nejen jako **předmět vyučovací**, ale **skutečně vyučovaný**, který poskytuje široké pole možností pro uplatnění zásad pedagogického konstruktivismu, v současnosti rozpracovaného též v metodách **badatelsky orientované výuky**. V podobě výzkumných nálezů ověřila účinnost tohoto pojetí výuky ve svém výzkumném projektu Portrét.

(3) Shrnula své aktuální pojetí výtvarné výchovy do pěti zásad, které odkazují na souvislosti

se **sociálně integračním stylem výchovy**, a které mohou ukázat cestu dalším učitelům – badatelům. Stanovila i podmínky, které jsou pro realizaci tohoto pojetí nezbytné.

(4) Při aplikaci tohoto pojetí ve školní praxi (viz projekt Portrét) identifikovala jako významný přesah očekávaných výstupů možnost **delegování zodpovědnosti za výsledek práce i její následné samostatné hodnocení na žáky a postupně vznikající partnerství žáků s pedagogem**.

(5) Výzkumný projekt Portrét je i příkladem **činnostně členěného** učiva, včetně konkretizace cíle, učiva i očekávané výsledků RVP ZV. Zajímavým způsobem v koncepci ověřovaného modelu výuky využila v členění projektu **variantu B alternativních osnov výtvarné výchovy**, které tvorbě RVP ZV bezprostředně předcházely (2001).

(6) Z pohledu žáků zkoumaného vzorku **2. stupně ZŠ** obou typů tříd (nevýtvarné“ i výtvarné“) umožnily výzkumné nálezy po ukončení výzkumné FÁZE III **a) zjistit:**

- jaké jsou názory a postoje žáků k hodnocení ve výtvarné výchově (co si o něm myslí),
- zda se pro ně může stát hodnocení stresujícím faktorem, a pokud ano, co tento stres vyvolává,
- jaká kritéria pro hodnocení ve výtvarné výchově pokládají za důležitá a dokáží je rozpoznat a pojmenovat (3 základní kategorie kritérií : 1.hodnocení přístupu k práci, 2. Hodnocení výkonu žáka , 3. Hodnocení tvořivosti).
- shody/ rozdíly v kritériích, zvolených učitelkou a kritérii stanovených žáky samými;

b) ověřit předpokládané schopnosti žáků:

- pracovat s kritérii, která pro hodnocení formuluje vyučující;
- identifikovat kritéria hodnocení na základě analýzy zadané úlohy na dílčí problémy k řešení;
- uvědomit si, že kritéria hodnocení, formulovaná při zadání úkolu jako problému, jim pomáhají k jeho úspěšnému řešení;
- nalézat a formulovat svá vlastní kritéria hodnocení;
- rozpoznat a pojmenovat kvality hodnoceného objektu či jevu;
- osvojit si a používat funkční slovník k uchopení výtvarných jevů;
- zhodnotit i výsledky vlastní práce.

(7) Z pohledu vyučujících **(a současně i badatelky)** uvedené nálezy potvrdily **rozvoj jejich odborných kompetencí** při nabývání dalších poznatků, zkušeností, poučení z vlastních nezdarů.

(8) **Výsledky ankety zaměřené na vyučující** ukázaly **aktuální stav školní praxe** zkoumané oblasti; problémy s hodnocením, o jejichž řešení disertantka dlouhodobě usiluje, přetrvávají u většiny průzkumného vzorku. Nálezy průzkumu potvrdily zcela mylná chápání cílů, obsahu a očekávaných výstupů výtvarné výchovy, kde její obsah(učivo) je redukován pouze na tvorbu. Ukázaly dále, že mnozí učitelé se vyhýbají závěrečnému hodnocení výsledků výuky; považují je za nepotřebné, což odůvodňují tím, že tvůrčí činnost nelze adekvátně hodnotit, natož klasifikačními stupni.

(9) **Pojetí výuky výtvarné výchovy** v disertaci prezentované je jistě ovlivněno i osobními kvalitami badatelky; nelze je proto „vyučovat“ či mechanicky přejímat. Obsahuje však značný **inspirační potenciál** pro ty **učitele v praxi**, kteří mají zájem o badatelské přístupy ke vzdělávacímu procesu obecně, a ve výtvarné výchově speciálně. Tytéž zdroje poznatků o nových přístupech ke vzdělávání a metodách, které disertantka v realizovaném výzkumu použila, jsou i těmto učitelům běžně dostupné. Zejména pro tuto skupinu vyučujících pokládám za poučnou i **charakteristiku tří období vlastní profesní dráhy disertantky**, v nichž své profesní kompetence postupně prohlubovala.

5 K významu pro společenskou praxi nebo pro další rozvoj vědy

Ve **výzkumné části disertace** prezentovaný akční výzkum, v oblasti výtvarné výchovy zaměřený na problematiku osvojování učiva výtvarné výchovy, hodnocení jeho procesu a

výstupů, pokládám za ojedinělý. Dlouhodobost a šíře výzkumného záměru, v němž sledovala badatelka několik jevů v situacích výuky výtvarné výchovy současně, vedly nezbytně k **porovnávání nálezů** z různých hledisek (např. vývojového (školní roky a modely výuky), výuky pohlaví respondentů (chlapci/dívky), vyučujícího a žáků, vlastního pojetí hodnocení a jeho vnímání dalšími učiteli) a k **relační výzkumnému přístupu** (viz hlavní a dílčí výzkumné otázky a úkoly jednotlivých fází výzkumu. (S obdobnou důkladností zkoumání v téže oblasti jevů jsem se setkala pouze u J. Slavíka a H. Valešové).

Po nalezení odpovědí na všechny výzkumné otázky (viz závěrečná fáze výzkumu) **mohla být** původní pracovní hypotéza přeformulována v hypotézu výzkumnou a ve specifických podmínkách pedagogického experimentu byla i ověřena. (viz v kap.11 **Diskuse a shrnutí výsledků výzkumného šetření**).

Z hlediska **pedagogického výzkumu realizovaného ve výtvarné výchově** pokládám v předložené disertaci za **významné**: ● autorka pokročila od **deskriptivního** (zjištění stavu problému) k výzkumu **relačnímu** (zvažování možných vztahů mezi jevy); ● dospěla k **hypotéze o vztahu specifické struktury a prostředků realizace edukačního procesu a stimulace hodnotících schopností žáků**, kterou výzkumné nálezy pedagogického experimentu pro zkoumaný vzorek žáků tuto hypotézu potvrdily; ● odpovědi na dílčí otázky doložily možnost rozšíření hypotézy o **možnost stimulace rozvoje kritického myšlení a sociálních dovedností** (tzn. všech **klíčových kompetencí RVP ZV**: k učení; řešení problémů; komunikativní; sociální a personální, občanské; pracovní).

Velmi významné je dle mého soudu také **výzkumné zjištění pozitivního vlivu hodnotících situací**, spojených se znalostí kritérií hodnocení výsledků výuky, **na dynamiku vyučovacího procesu**, zejména na **kvality vyučovacích i učebních strategií**, které z hodnotících situací vycházejí. Za **přínos teorii i praxi i výtvarné výchovy** považuji (vedle uvedených v předchozí části posudku) **funkční syntézu** vlastních edukačních zkušeností autorky a poznatků vědních oborů, souvisejících s novým náhledem na vzdělávací procesy a možnosti inovativních přístupů k jejich realizaci (viz Teoretická východiska, RÁMCE I – IV).

6 Zda disertace splňuje podmínky kladené na toto řízení:

Z hlediska obsahu (= přínosů jako nových poznatků, jejich počtu i významnosti), splňuje předložená disertace Mgr. Jany Jirouškové všechny podmínky kladené na tento druh kvalifikační práce.

Z hlediska formy bylo zpracování velkého množství výzkumných dat a jejich interpretací náročné nejen pro autorku disertace (**279 stran textu, 9 stran příloh, 22 stran Citovaná literatura a Bibliografie, celkem 313 stran. Textové části** kapitol funkčně doplňují **tabulky a grafy**, které dokládají, jak disertantka dokázala při výzkumu využít speciální grafické programy. Jejich prostřednictvím mapovala svůj způsob rozvažování nad řešenými problémy i výzkumnými nálezy a nalézala vztahy mezi sledovanými jevy. Zvláště některé velmi složité grafy napovídají, že při řešení problémů upřednostňuje uvažování v myšlenkových mapách a obrazech a vizuální zpracování poznatků před jejich slovním uchopením.

V textu se vyskytly následující **formální nedostatky**, poněkud ztěžující plynulé sledování průběhu výzkumu, jeho výsledků i významu některých sdělení:

Složité výzkumné šetření (včetně důkladného popisu jeho přípravy) se nepodařilo vždy úspěšně uchopit také terminologicky a označit zdařile i členění jednotlivých kapitol, časových úseků, stádií, kroků, oddílů atd.. Orientaci čtenáře **ve struktuře disertace** poněkud komplikují některá číselná označení kapitol a podkapitol v Obsahu i textu disertace (např. RÁMEC III místo IV, po 6. FÁZI III následuje 10. FÁZE IV).

Nedůslednosti se vyskytly v **používání různých termínů** pro označení téhož jevu či objektu (model, modul; *hlavní* výzkumná otázka HVO; *základní* výzkumná otázka HVO), nebo užití některých termínů v odlišných úrovních a souvislostech („ fáze, etapy, kroky, oddíl ...“). V grafické úpravě textu se nejednotnost týká střídání velkých a malých písmen v názvu kapitol a podkapitol, ve způsobech zvýraznění důležitých termínů, výzkumných nálezů apod.). Přehlednosti textu by napomohlo i častější využití grafického zvýraznění, které by např. odlišilo kategorie výzkumu a metodické či organizační poznámky či odkazy na sdělení v textu již dříve uvedená. Označení grafů názvy a popisky drobným písmem neposkytují vždy potřebnou informaci; obtížně čitelné je i bílé písmo v rámečcích na bledě zeleném podtisku.

Ve **stylistickém zpracování** textu se objevují: problémy se stručnými a jasnými formulacemi; absence interpunkce i dalších prostředků spojujících věty a jejich nahrazování pomlčkami aj.; přílišná délka souvětí (např. 8 řádků na s. 56); nedokončené věty a neúplná sdělení, v nichž chybí „zpřesňující“ slovo, která by napomohlo k snadnějšímu pochopení jejich smyslu (např. s. 12, 1.odstavec, s. 267 poslední odstavec); neobratné formulace, někdy i měnící význam věty („*Problémová situace se stává výchozím bodem žákovského výzkumu*“ na s. 110; „*Rodiče žáků, které učím, a jejich výtvarné práce*“ s.58; „*4. Hledala jsem různé stejné referenční roviny...*“, na s.50; „*Výstupy z rovnoběžných ročníků S.58...*“). Formální (zvl. stylistické) nedostatky disertace mohou souviset s autorčiným dlouhodobým intenzívním ponořením se do zkoumané problematiky, které jí neumožnilo potřebnou následnou distanci při revizi napsaného textu.

Uvedené formální nedostatky disertace však nezpochybňují kvality badatelského úsilí disertantky a jeho výsledků. **Pro nesporné přínosy (viz body 1, 4 a 5) doporučuji předloženou disertační práci Mgr. Jany Jirouškové k obhajobě .**

Při dalším využití výsledků disertace, včetně velmi žádoucího zveřejnění alespoň jejích vybraných částí, bude třeba provést po úspěšné obhajobě důkladnou korekturu a odstranit všechny formální nedostatky uvedené v posudku i vyznačené v tištěné verzi disertace.

Pro diskusi při obhajobě navrhuji:

(1) Uvést: **a)** které výzkumné nálezy při zahájení výzkumu neočekávala; **b)** jaké mohly být příčiny obtíží žáků při odpovědi na 2. otázku „*Jakým způsobem by se mělo hodnotit ve výtvarné výchově z pohledu žáků?*“ (viz s. s.81: „*Hodnocení výkonu žáka a dovedností*“).

(2) Zestručnit v Kap.11 formu odpovědí, týkajících se hypotézy (potvrdila se, nepotvrdila, nebo nepotvrdila v celém rozsahu) a výzkumných otázek. Doplnit údaj, zda se potvrzení hypotézy týká celého výzkumného vzorku, nebo jen žáků 9. ročníků. Vyjádřit se k možnostem zobecnění výzkumných nálezů a působení faktoru přirozeného zrání.

(3) Vysvětlit, v čem spočívá „*skrytost činnosti vyučujícího při ovlivňování vyučovacího procesu*“ (upřesnit obsah vyjádření na s.153 a 154).

